

marife

dini araştırmalar dergisi

Turkish Journal of Religious Studies

cilt / volume: 25 • sayı / issue: 2 • kış / winter 2025

Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Kudretle Temessül Eden İki Tarihî Figür: Firavun ve Süleyman

Two Historical Figures Embodied with Power in Mawlana's Masnavi: Pharaoh and Solomon

Ali Karakoyunluoğlu

Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı
Assist. Prof., Selcuk University, Faculty of Theology, Department of Sufism
Konya / Türkiye
kkogluali@gmail.com | <https://orcid.org/0000-0002-5463-9446>

Article Type / Makale Tipi

Research Article / Araştırma Makalesi

DOI: 10.33420/marife.1743227

Cite as / Atıf: Karakoyunluoğlu, Ali. "Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Kudretle Temessül Eden İki Tarihî Figür: Firavun ve Süleyman". *Marife* 25/2 (2025) 320-336.
<https://doi.org/10.33420/marife.1743227>

Article Information / Makale Bilgisi

Received / Geliş Tarihi: 15.07.2025

Accepted / Kabul Tarihi: 06.11.2025

Published / Yayın Tarihi: 30.12.2025

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright / Telif Hakkı: "This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) International License." / "Bu makale Creative Commons Alıntı-GayriTicari-Türetilemez 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır."

e-ISSN: 2630-5550

<https://marife.org/tr/>

Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Kudretle Temessül Eden İki Tarihî Figür: Firavun ve Süleyman

Özet

Bu çalışma, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Mesnevî'sinde kudret kavramının nasıl yorumlandığını, özellikle de bu kavramın iki tarihî figür olan Firavun ve Hz. Süleyman üzerinden nasıl işlendiğini ele almaktadır. Bu araştırma, tasavvuf literatüründe genellikle olumsuz bir bağlamda ele alınan zühd, mal, mülk ve iktidar meselelerinin, Mevlânâ'nın düşüncesinde daha katmanlı bir şekilde değerlendirildiği tespitinden hareket etmektedir. Bu nedenle çalışmada ele alınan temel problem, Mevlânâ'nın kudrete ilişkin yaklaşımının, tasavvuf geleneğindeki zühd merkezli reddiyeci tavrıdan nasıl ayrıldığı ve ilahî bilgiyle temellendiğinde nasıl yeniden anlam kazandıdır. Çalışma, yöntem olarak Mesnevî'de yer alan Firavun ve Süleyman kıssalarının metin merkezli çözümlemesine dayanmaktadır. Kudret, Firavun kıssasında mal, makam ve iktidar üzerinden yanlış biçimde yorumlanan bir rabûbiyet vehmi olarak ortaya çıkarken, Süleyman kıssasında bambaşka bir içerik kazanır. Süleyman, sahip olduğu kudret ve iktidarı kendi benliğine değil, Gerçek Rabbin hükümlerine nispet eder. Gazâlî'nin kudret ve kemâl anlayışı –özellikle kudretin hakiki değerini ancak ilimle birleştirdiğinde kazanacağı yönündeki yaklaşımı– çalışmanın çözümlemelerine yön veren teorik çerçeveyi oluşturmaktadır. Bu bakımdan araştırma, Süleyman ve Firavun kıssalarının, Mesnevî'de tarihî bir olay anlatısının ötesine geçerek tasavvufî anlamlar taşıyan sembolik bir yapıya dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Araştırmanın bulguları, Firavun'un kudretinin gerçek bir kemâle karşılık gelmediğini; onun cüz'î akla dayanması sebebiyle hem bilgisiz hem de zalim bir hükümdar tipini temsil ettiğini ortaya koymaktadır. Mevlânâ'nın tasvirinde o, yalnızca tarihî bir figür değil, her insanda bulunan potansiyel firavunluğun bir simgesidir. Buna karşılık Süleyman, kudretin bilgiyle birleştirdiğinde insanî kemâle hizmet eden bir araca dönüşebileceğini göstermektedir. Onun hükümdarlığı, mülk ve saltanattan çok, ilim, adalet ve ubûdiyet kavramlarıyla öne çıkmaktadır. Mevlânâ'nın Hz. Süleyman'a nispet ettiği ilim, aklın verileriyle sınırlanmış değil, kalbin idrakıyla bütünlümlü bir bilgidir. Hz. Süleyman'ın bu örnekliliği, Mevlânâ'nın kudreti mutlak bir şekilde reddetmediğini, bilakis ilahî bilginin rehberliğiyle kullanıldığında onu olumlu bir imkân olarak gördüğünü göstermektedir. Mevlânâ, dünyevî kudretin ancak ilahî bilgi ve ahlâkî amaçlardan yoksun kaldığında tehlikeli olacağını düşünmektedir. Ona göre ilahî bilgiyle desteklenmeyen kudret kaçınılmaz olarak zulme ve helâke sürükler. Bu noktada Firavun ve Süleyman arasındaki karşıtlık, kudretin iki ayrı yüzünün açık bir şekilde görülmesini sağlamaktadır. İlahî bilgidен kopan kudret zulme dönüşmekte; bilgiyle birleşen kudret ise adalet ve ubûdiyetin hizmetinde bir imkân haline gelmektedir.

Çalışmanın ulaştığı önemli sonuçlardan biri, Mevlânâ'nın zühd anlayışıdır. Mevlânâ'ya göre zühd, dünyadan tamamen el etek çekmek değil, dünyaya gönülden bağlanmamaktır. Bu bakış açısıyla Hz. Süleyman'ın örnekliliği, zühd ile kudretin bir arada bulunabileceğini ortaya koymaktadır. Ancak bu birliktelik için kudretin ilahî bilgiyle yönlendirilmesi gerekmektedir. Firavun örneği ise ilahî bilgiyle desteklenmeyen kudretin hem kişiyi hem de toplumunu felakete sürükleyeceğini göstermektedir. Bu iki örneğin birlikte değerlendirilmesi, Mevlânâ'nın kudrete dair yaklaşımını açık biçimde ortaya koymayı sağlamaktadır.

Sonuç olarak çalışmada, Mevlânâ'nın kudret anlayışı incelenerek tasavvuf araştırmalarına iki yönden katkı sağlanmaktadır. Birincisi, tasavvufun kudreti mutlak surette reddettiği yönündeki yaygın kanaat sorgulanmakta ve eleştirel bir bakış açısı ortaya konulmaktadır. İkincisi, Mevlânâ'nın sembolik anlatılarıyla Gazâlî'nin kudret ve ilim arasındaki bağı açıklayan görüşleri karşılaştırılmak suretiyle, kudretin bilgiyle temellendiğinde hakikî anlamına kavuştuğu gösterilmektedir. Böylece Mevlânâ'nın kudret anlayışı, tarihî bir gözlem olmanın ötesinde, iktidar, bilgi ve maneviyat arasındaki ilişkinin özünü kavramak için dikkate değer bir perspektif sunmaktadır. Firavun ve Süleyman üzerinden yapılan bu temsilî okumalar, kudretin bilgisiz ellerde zulme ve helâke dönüşeceğini; ilahî bilgiyle birleştirdiğinde ise adalet ve hikmete hizmet edebileceğini açıkça ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Mevlânâ, Mesnevî, Kudret, Bilgi, Süleyman.

Two Historical Figures Embodied with Power in Mawlana's Masnavi: Pharaoh and Solomon

Summary

This study examines how Jalal al-Din Rumi interprets the concept of power in the Masnavi, especially through the two historical figures, Pharaoh and Solomon. The starting point of the research is the observation that, although zuhd (asceticism), wealth, property and worldly authority are usually treated in a negative context within the Sufi literature, Rumi's thought evaluates these issues in a more layered way. Accordingly, the main problem addressed in this study is to examine how Rumi's approach to power differs from the ascetic and rejectionist attitude predominant in early Sufi tradition, and how it gains a renewed meaning when grounded in divine knowledge.

Methodologically, the study is based on a text-oriented analysis of the stories of Pharaoh and Solomon in the Masnavi. In the story of Pharaoh, power appears as a false claim of lordship which is built on wealth, position and authority. In the story of Solomon, however, power takes on a very different content. Solomon attributes his power not to himself but to the sovereignty of the True Lord. Al-Ghazali's understanding of power and perfection –especially his view that power gains its real value only when it is joined with knowledge– provides the theoretical framework for the analysis. In this respect, the study reveals that the stories of Pharaoh and Solomon in the Masnavi transcend the level of mere historical narration and, in Rumi's hands, are transformed into symbolic structures bearing profound Sufi meanings.

The findings indicate that Pharaoh's power does not correspond to real perfection, because it is based on the particular intellect, he represents a ruler who is both ignorant and tyrannical. In Rumi's description he is not only a historical figure, but a symbol of the potential Pharaoh that exists in every human being. In contrast, Solomon demonstrates that power, when combined with knowledge, becomes an instrument that serves human perfection. His kingship is defined not by wealth and kingdom, but by the values of knowledge, justice and servitude to God. The knowledge that Rumi attributes to Solomon is not confined to the data of reason; it is a form of knowledge integrated with the perception of the heart

The example of Solomon shows that Rumi does not reject power in an absolute way. On the contrary, he sees it as a positive possibility when it is guided by divine knowledge. For him, worldly power becomes dangerous only when it lacks divine knowledge and moral purpose. Power without this knowledge inevitably turns into oppression and destruction. At this point the contrast between Pharaoh and Solomon makes the two faces of power very clear. Power cut off from divine knowledge produces tyranny, while power joined with knowledge becomes an instrument for justice and servitude.

One of the important results of the study concerns Rumi's understanding of asceticism. According to him, asceticism does not mean abandoning the world completely but not attaching the heart to it. With this view, Solomon's example shows that asceticism and power can exist together, but only when power is directed by divine knowledge. The example of Pharaoh, on the other hand, shows that power without knowledge drags both the person and society into destruction. Considering these two examples together makes it possible to explain Rumi's attitude toward power in a clear way.

As a result, by examining Rumi's understanding of power, the study contributes to Sufi studies in two respects. First, it questions the common opinion that Sufism completely rejects power and offers a critical perspective. Second, by comparing Rumi's symbolic narratives with al-Ghazali's views on the relation between power and knowledge, it shows that power finds its true meaning only when it is grounded in knowledge. In this way, Rumi's approach to power offers not only a historical observation but also an important perspective for understanding the essence of the relation between authority, knowledge and spirituality. The examples of Pharaoh and Solomon demonstrate clearly that power without knowledge becomes oppression and destruction, but power with divine knowledge serves justice and wisdom.

Keywords: Sufism, Rumi, Masnavi, Power, Knowledge, Solomon.

Giriş

Tasavvuf dūřüncesinde kudret, her Őeyden nce Allah'ın ancak O'nunla kaim olan zatı kuvvetini ifade etmektedir. Bu sıfatın işlevi, malumatı, ilmı gereklilik uyarınca haricı varlık lemine çıkarmaktır.¹ Kudret, insana nispet edildiğinde ise hudūsu vurgulanarak asıl olanın Allah'ın kudreti olduğu belirtilir.² Kudret kavramına ilişkin bu kelamı yaklaşıma ahlakı bir içerik kazandırarak anlam alanını belirgin biçimde genişleten ilk sūfi muelif Gazlı (. 505/1111) olmuştur. Onun bu yaklaşımı, Mevlânâ'nın (. 672/1273) *Mesnevı*'de Hz. Süleyman ve Firavun gibi bazı tarihı figürler üzerinden ortaya koyduğu kudret anlayışına teorik bir zemin sağlamaktadır. Bu da bizim, söz konusu yaklaşımı, çalışmada Mevlânâ'nın insan kudretine dair yorumunu kavram düzeyinde ele almamıza imkân tanıyan bir temel olarak benimsememize yol açmıştır.

Gazlı, kudreti bir tür yetkinlik (kemâl) olarak kabul eder ve yetkinliğin de bir rablık (rubbiyet) niteliği olduğunu söyler. Ona göre rablık insanın tabı olarak sevip istediği bir Şeydir. İnsanın mal sevgisi ise rablık sevgisinden ileri gelir. nk kişi, malca zenginleşiğinde, başkalarını hükmü altına alarak kleleştirebileceğini düşünür. Bunu gerçekleştirdiğinde ise o insanların rabbi olacağı/olduğu vehmine kapılır.³

Gazlı'nın burada mal ile ilgili söyledikleri makam-mevki için de geçerlidir. nk ona göre insan, malı neden sevip istemekteyse makam-mevki de o nedenle sevip istemektedir. Makam-mevki, kalplere mâlik olmakla, başka deyişle insanlar tarafından sevilip sayılmakla elde edilen bir Şeydir. Dolayısıyla kişi, insan kalbini de –tıpkı mal gibi– mülk edinebilir. Buna göre kudret, sadece mal ve paraya mâlik olmakla değil, zgr insanların kalplerine mâlik olmakla da elde edilebilmektedir. Açık ki burada iki tür mülkiyetten söz edilmektedir. Bu mlkiyetlerden birine mal, diğerine ise makam-mevki denilmektedir. Nitekim Gazlı, mal mülkünden (milk'l-ml) söz ettiği gibi makam-mevki mülkünden (milk'l-ch) de bahseder. şu var ki o, makam-mevki mülküyle ulaşılan kudretin, mal mülküyle elde edilen kudretten daha üstün olduğunu söyler. nk ona göre makam-mevki, kişiye, mala nispetle daha fazla maksada ulaşma imknı vermektedir.⁴ şu halde mal ve makam-mevki birer kudret sebebidir. Başka deyişle insan, kudrete ancak mal ve makam-mevki ile erişebilmektedir.⁵

Kudret yetkinliğine gelince, Gazlı'ye göre dünyaya nispetle bir kudret yetkinliğinden söz etmek mümkündür. Fakat kudret, bu yetkinliğe, ancak bilgi yetkinliğine vesile olduğu takdirde ulaşabilir. Diğer türlü erişilen kudret, hakikı değil vehmı bir yetkinliktir. İlgili bir diğer husus, bilgi yetkinliğinin (keml'l-ilm) lm-

¹ Enver Fuâd Eb Huzm, *Mu'cem'l-mustalahti't-tasavvuf* (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1993), "Kudret", s. 140.

² Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009), "Kudret", s. 380.

³ Eb Hâmid Gazlı, *İhyâu ulmi'd-dın* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2005), 3/1190; Eb Hâmid Gazlı, *Kımy-yı saâdet*, thk. Hüseyin Hidiv (Tahran: Merkez-i İntişârât-ı İlmı ve Ferhengi, 1380), 2/191.

⁴ Gazlı, *İhyâ*, 3/1187.

⁵ Gazlı, *İhyâ*, 3/1188.

den sonra da devam etmesi, kudret yetkinliğinin (kemâlül-kudret) ise ölümle birlikte son bulmasıdır. Nitekim öldüğünde insanın, bedeni ortadan kalkar fakat marifeti –ve hürriyeti– bir yetkinlik olarak ruhta varlığını sürdürür. Çoğu insanın, yetkinliği, mal ve makam-mevki ile elde edilen kudrette aradığı da bir gerçektir. Halbuki kudret yetkinliği, ulaşılsa bile ölümle birlikte kesinkes son bulacak bir yetkinliktir. Şunu da belirtmeli ki hakikî kudret Allah'a özgüdür; insanın kudrette hakikî yetkinliğe erişmesi mümkün değildir. Çünkü kişinin irade, kudret ve hareketinden sonra meydana gelen her şey ancak Allah'ın ihdâsıyla meydana gelmektedir.⁶ Çalışmada, Gazâlî'nin kısaca aktardığımız bu düşüncesinden hareketle Mevlânâ'nın kudret ve iktidarla temayüz eden Firavun ve Hz. Süleyman'a⁷ yaklaşımı ele alınacaktır.

1. Firavun'un Kudreti

Firavun sözcüğü Kur'an-ı Kerim'de yalnızca Hz. Musa devrindeki Mısır kralı için kullanılmaktadır. Kur'an'a göre Firavun, Hz. Musa'yla karşı karşıya gelen, ululuk taslayan, tanrı olduğunu iddia edecek kadar kendini beğenen, güya Musa'nın tanrısına ulaşmak için kuleler inşa ettiren, halkını hor görüp zayıflara zulmeden ve gerçeklerden yüz çeviren bir hükümdardır. Bazı âyetlerde Firavun'un, erkânıyla birlikte zikredildiği, birçok âyette ise ailesi (âl-i Fir'avn), avenesi (mele'), kavmi ve askerleriyle (cünûd) anıldığı görülmektedir.⁸

Mevlânâ'nın "Firavun" derken kastettiği, Kur'an'da sözü edilen Firavun'dan başkası değildir. *Mesnevî*'de onun özellikle kibir ve gururu öne çıkarılmaktadır. Bu vurgu, Kur'an'da Firavun'un "Ben sizin en yüce rabbinizim!"⁹ sözüyle öne çıkan bir tip oluşuyla irtibatlı olmalıdır. Sûfilerden bu sözü tokluk ve doyunlukla ilişkilendirenler olmuştur. Nitekim Bâyezîd-i Bistâmî'ye (ö. 234/848 [?]) açlığı neden övdüğü sorulduğunda, "Eğer Firavun aç olsaydı 'Ben sizin en yüce rabbinizim' demezdi," diye cevap verdiği rivayet edilir.¹⁰ Benzer şekilde, Mevlânâ da bu kibir ve gururun nedeni olarak, onun sahip olduğu devâsâ boyuttaki malı ve mülkü gösterir.¹¹ Kısaca Firavun, ülkenin en kudretli kişisi olmasından hareketle, ülke halkının

⁶ Gazâlî, *İhyâ*, 3/1192. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Ali Karakoyunluoğlu, *İnsanın Yetkinlik Sevgisi: Gazâlî Düşüncesinde Bilgi ve İktidar* (Çizgi Kitabevi, 2023), 13-41.

⁷ *Mesnevî*'de bu iki tarihî figürün karşılaştırıldığı beyitler bulunmaktadır. Bk. Celâleddîn-i Rûmî Mevlânâ, *Mesnevî*, çev. Veled İzbudak (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1995), 4/103, by. 1249-1253.

⁸ Ömer Faruk Harman, "Firavun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/119.

⁹ en-Nâziât 79/24. Kur'an'da bir kişi olarak anılan Firavun'un bu tanrılık iddiası Antik Mısır'da istisnâî bir olay değildir. Araştırmalar, Mısırlıların o devir boyunca iki binden fazla tanrı ve tanrıçaya tapındığını göstermektedir. Bu tanrılar ezeli ve ebedi değildirler, zaman içinde var olurlar, insanlar gibi doğar, büyür, yaşlanır, yiyip içer ve ölürler. Şu var ki onlar öldüklerinde yok olmaz, aksine gençleşirler. Bununla beraber, dünya yok olduğunda yok olacaklarına inanılır. Mısır'ın yönetimini ellerinde bulunduran bu tanrılar, sınırlı bir zamana, güce ve bilgiye sahiptirler. Mukadder Sipahioğlu, *Antik Mısır'da Rahip Sınıfı* (Ankara: Ankara Okulu, 2021), s. 30, 33, 34.

¹⁰ Ferîdüddîn Attâr, *Evlîya Tezkireleri (Tezkiretü'l-evliyâ)*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2024), s. 232.

¹¹ Mevlânâ, *Mesnevî*, 3/17, by. 200.

en büyük tanrısı olduğunu iddia etmiştir.

Malı zehirli bir yılanı, maldan ötürü insanlar tarafından ululanmayı ejderhaya benzeten Mevlânâ, mal ve mevki ile gelen ululuğu gerçek ululuk saymaz. Nitekim Hz. Musa ile Hz. Harun'un, sadece bu iki ulu insanın ortaya çıkması bile Firavun'un ululuğundaki sahteliği ifşa etmeye yetmiştir.¹² O, "... yamalı hırka giyen yoksul halkın secdesinden, malına mülküne karşı şaşırmasından adeta kendinden geçmiş, bir sarhoşçuk oluvermişti!"¹³ Böylece o insanlar da onun mülküne dâhil olmuşlar ve bu da tabîi olarak onu mest edip kendinden geçirmişti. Çünkü halkın nezdinde yüksek mevki ve itibara kavuşmak, bir bakıma onların kalplerine mâlik ve hâkim olmak demektir.

Firavun, bu kudretinden dolayı kendisinin yüce bir tanrı olduğuna inanmış ve bunu da halka ilan etmekten geri durmamıştır. Firavun'un bu tanrılık iddiası şaşkıncı değildir, zira tutunduğu akıl cüz'î akıldır. Cüz'î akıl ise "karanlıklar diyarı"na aittir ve bu nedenle âfeti zan ve vehimdir.¹⁴ *Mesnevî* şârihi A. Avni Konuk (ö. 1938), ilgili beytin şerhinde, cüz'î aklın meskeni ve vatanının kevnî karanlıklar içinde bulunduğunu söyler. Buna göre cüz'î aklın bilgileri, bu kevnî karanlıklardan sızan birtakım malumlardan ibarettir. Bu karanlıklar ise hakikatlerin perdesi ve örtüsüdür. Dolayısıyla onunla yakînî bilgilere değil ancak vehmî bilgilere ulaşılabilir.¹⁵ Şu halde Firavun'un, kendisini, en yüce rab olarak görmesi vehminden kaynaklanmaktadır. Nitekim vaktiyle İbrahim Peygamber de vehmi yüzünden, bazı nesnelere, "Bu benim rabbimdir," deme hatasına düşmüştür.¹⁶ Fark şu ki İbrahim, sonuna kadar vehmine dayanıp da rablık davasına kalkışmamıştır.

Mevlânâ'ya göre cüz'î akıl, iş ve sözde kişinin dostu olsa bile hal bahsinde hiçten ibarettir.¹⁷ Bu bakımdan o, insan için büyük bir nimet olmakla beraber aşka ve Hakk'a erişmekte çaresizdir. Miraç'ta Hz. Peygamber'e rehberlik eden Cebrâil'e benzer; rehberliği bir noktadan sonra son bulmak zorunda kalır.¹⁸ Asıl övgüye değer olan akıl, küllî akıldır; cüz'î akıl da akıldır, ne var ki küllî akla nispetle çok zayıftır.¹⁹ Aklın adı, onun yüzünden kötüye çıkmıştır.²⁰ O, "... gerkese [akbaba] benzer; daima leş yer de öyle uçar. Abdalların akli [küllî akil] ise Cebrail'in kanadı gibidir; mil mil yol alır ta sidre gölgesine [dek] uçar."²¹ Akıl, şehvetin karşıtıdır ve "şehveti dokuyan" akla -yani cüz'î akla- akıl denemez.²² Cüz'î aklın aksine küllî akıl nefis için zincir gibidir.²³ İnsanların çoğunda akıl, nefsin artıklarıyla örtülür ki bu örtük

¹² Mevlânâ, *Mesnevî*, 3/62, by. 782-787.

¹³ Mevlânâ, *Mesnevî*, 3/62, by. 778-781.

¹⁴ Mevlânâ, *Mesnevî*, 3/126, by. 1555-1558.

¹⁵ Ahmed Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, thk. Mustafa Tahralı (İstanbul: Kitabevi, ts.), 5/417, by. 1552.

¹⁶ Mevlânâ, *Mesnevî*, 5/217, by. 2650. Ayrıca bk. el-En'âm 76-79.

¹⁷ Mevlânâ, *Mesnevî*, 1/158, by. 1984.

¹⁸ Şefik Can, *Mevlâna Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri* (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 1995), s. 165.

¹⁹ Mevlânâ, *Mesnevî*, 1/265, by. 3310.

²⁰ Mevlânâ, *Mesnevî*, 5/41, by. 463.

²¹ Mevlânâ, *Mesnevî*, 6/328, by. 4137-4139.

²² Mevlânâ, *Mesnevî*, 4/186, by. 2301.

²³ Mevlânâ, *Mesnevî*, 1/164, by. 2053. Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh* adlı eserinde, cüz'î akli öğrenciye, küllî akli ise öğretmene benzetir. Buna göre küllî aklın tersine cüz'î akıl öğretilmeye muhtaçtır. Zanaatların aslı

akla cüz'î akıl denilir.²⁴ Öyle anlaşılıyor ki Mevlânâ, Firavun'un, mülkünden hareketle kendinde tanrılık vehmetmesini, aklının nefsinin tesiri altına girerek cüz'îleşmesine bağlamaktadır.

Mevlânâ, Firavun'un zekâsı ve filozofluğunu teslim ederken de, kötülüğü ve akılsızlığını dile getirirken²⁵ de onun cüz'î akla bağlılığına ve dolayısıyla vehminin ona tasallutuna dikkat çekiyor gibidir. Ona göre zeki birçok insan, vehme dayandığı için helâk olmuştur ve bu insanların en aşağısı “filozof Firavun”dur.²⁶ Nitekim âlemleri vehmiyle yakan Firavun, ruhları aklıyla parlatıp aydınlatan Musa Peygamber karşısında²⁷ tamamen çaresiz kalmıştır. Hîleler düzüp tertipler kurmak da cüz'î aklın marifeti olmalıdır. Mevlânâ, Firavun'un Hz. Musa karşısındaki yenilgisini şöyle betimler: “Hîleler, tedbirler ejderha ise Tek Tanrı önünde hepsi de hiçtir.”²⁸ Başka deyişle, hîleleri, Firavun'a yarar sağlamamış, tam tersine zararlar getirmiş ve en sonunda onu helâke sürüklemiştir.²⁹

Mevlânâ, “Ben sizin en yüce rabbinizim” sözünün kendisinde herhangi bir sorun görmez; sorun Firavun'dadır. Ona göre “Ene'l-Hakk' [Ben Hakk'ım] sözü, Mansûr'un ağzında nurdu: 'Enallah' [Ben Allah'ım] sözü, Firavun'un ağzında yalan!”³⁰ Hallâc-ı Mansûr'un “ben” demesi bir tür rahmet, Firavun'ununki ise bir tür lanettir.³¹ Bu nedenle Firavun, “Ben Tanrı'yım” sözüyle alçalmış, Mansûr ise “Ben Hakk'ım” diyerek kurtulmuştur.³² Burada, içinde binlerce hikâye barındıran o büyük tevhit hikâyesinin, bu iki tarihî figür üzerinden çarpıcı biçimde yeniden hikâye edildiğini görüyoruz.

Mevlânâ, Firavun gibi kimselerin firavunluğundan başka bir de “manevî firavunluk”tan söz eder. Ona göre hakikî firavunluk işte bu manevî firavunluktur. Firavun, Mısır ve Nil'e mâlik olduğu için gurura kapılmış ve bu da onu yerilip kınanan bir firavun hâline getirmiştir. Eğer o, Hz. Musa'nın çağrısıyla, “can Mısır'ı ve can Nil'i için” Mısır ve Nil'e mâlik olma davasından vazgeçseydi, ancak o takdirde hakikî bir firavun olabilirdi. O, insanlara, “Ben sizin rabbinizim” derken, aslında tam olarak ne dediğinin farkında bile değildir. Zira Rab olan, rablık ettiklerinden korkmaz ve “ben” diyebilen de cisimden âzâde olur.³³ Bu da onun firavunluğunun hakikî bir firavunluk olmadığını gösterir. Öte yandan, zahmet ve belalarla dolu olan benlikten kurtulan bir kimsenin “ben” demesinde herhangi bir sakınca yoktur.³⁴

→

ve başlangıcı vahiydir, hepsi de akl-ı küll olan nebilerden öğrenilmiştir. Buna göre cüz'î akıllar küllî akla nispetle âlettir; ondan öğrenir ve ondan istifade ederler. Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Fîhi Mâ Fîh*, çev. Ahmed Avni Konuk (İstanbul: İz Yayıncılık, ts.), s. 130.

²⁴ William C. Chittick, *Sûfî'nin Aşk Yolculuğu: Mevlânâ'nın Manevi Öğretisi* (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2021), s. 55.

²⁵ Mevlânâ, *Mesnevî*, 2/204, by. 2665.

²⁶ Mevlânâ, *Mesnevî*, 5/208, by. 2659-2660.

²⁷ Mevlânâ, *Mesnevî*, 4/186, by. 2307.

²⁸ Mevlânâ, *Mesnevî*, 3/78, by. 963-69.

²⁹ Mevlânâ, *Mesnevî*, 6/346, by. 4352.

³⁰ Mevlânâ, *Mesnevî*, 2/24, by. 305.

³¹ Mevlânâ, *Mesnevî*, 2/194, by. 2522-2523.

³² Mevlânâ, *Mesnevî*, 5/167, by. 2035.

³³ Mevlânâ, *Mesnevî*, 5/335, by. 4124-4129.

³⁴ Mevlânâ, *Mesnevî*, 5/336, by. 4130.

“Bensiz” ve “zahmetsiz” olan sadece “ezel benliği”dir ki, o da ancak yoklukla bulunabilen bir şeydir.³⁵

Anlaşılabileceği üzere, Mevlânâ'da Firavun sadece tarihî bir figür değil, aynı zamanda insana tutulan bir aynadır. Firavunluk esasında insanın dışında değil içindedir. Pek çok insanın Firavun'dan tek eksiği firavunluk edecek fırsatı bulamamasıdır. Hal bu iken onlar, firavunluktan bir tek Firavun'un firavunluğunu anlayarak, kendilerinde kuvve halinde bulunan firavunluğu göz ardı etmekte ısrarcı olurlar.³⁶ Nefis ölmez, ama fırsat bulamadığı için ölmüş gibi davranır. Firavun gibi büyük bir mülke konya, derhal firavunluğa başlar ve “yüzlerce Musa'nın da yolunu vurur, yüzlerce Harun'un da!” O, ejderha gibidir, fakat yoksulluk yüzünden küçük bir kurda dönüşür. Kimseye zararı dokunmayan bir kişi, mal ve mevki ile son derece zararlı hale gelebilir.³⁷ Bu nedenle Mevlânâ, nefsi doyurmamak gerektiğini salık verir, çünkü onu doyurdukça küfre de yaklaşılacaktır.³⁸ Ona göre nefis,

“Kıtlıkta Firavun gibi Musa'nın huzurunda secde eder, yalvarır.

Fakat işi bitti mi azar.. hani eşek, yükünü atınca çifte atmaya başlar ya, tıpkı onun gibi!”³⁹

O sadece küfre değil zulme de yaklaşır. Yoksul, yoksulluğu sayesinde belki mazlum olur, ama Firavun gibi yüzbinlerce çocuğu öldürme cürmünden de kurtulur. Çünkü aç karınla tanrılık taslanamaz; ekmek derdiyle kıvranan, şeytanın hilelerine kanıp aldanmaz.⁴⁰ Öte yandan, insanda sadece Firavun değil Musa da vardır. Kişi, gerek Firavun'u gerekse Musa'yı hikâyelerle anmak yerine kendinde armalıdır. Mevlânâ şöyle der: “Musa da sende, Firavun da. Bu iki [birbirinin] düşmanı [insanı] da kendinde ara sen.”⁴¹

Tarihî birer kişilik olarak Musa ile Firavun'un mücadelesi, Mevlânâ'da, Tanrı'ya kulluğu en yüce gaye edinen bir peygamber ile insanlara hükmetmekten başka davası olmayan bir hükümdarın mücadelesidir. Firavun'un dayanıp güvendiği malı ve mülküyken, Hz. Musa'nın dayanıp güvendiği Allah ve O'nun vahyidir.⁴² Firavun'un hükümdarlığı hakikî bir hükümdarlık değil, gasp ve hileyle elde edilmiş, “cansız, gönülsüz ve gözsüz” ve tam da bu yüzden –kalcı değil– geçici bir hükümdarlıktır. Musa, onu, bu iğreti hükümdarlıktan vazgeçirip hakikî hükümdarlığa erdirmeye çabalamıştır.⁴³ Musa'nın Firavun'a tek öğüdü, Allah'ın teklik ve benzersizliğini; tapınılacak yegâne varlığın, görülen ve görülmeyen her şeyin yaratıcısının O olduğunu bilip kabullenmesidir.⁴⁴

Firavun'un Hz. Musa'nın sözlerinden hiç etkilenmediği söylenemez; etkile-

³⁵ Mevlânâ, *Mesnevî*, 5/336, by. 4138-4140; Mevlânâ, *Mesnevî*, 5/337, 4146.

³⁶ Mevlânâ, *Mesnevî*, 3/78, by. 971-975.

³⁷ Mevlânâ, *Mesnevî*, 3/84, by. 1053-1056.

³⁸ Mevlânâ, *Mesnevî*, 4/289, by. 3621.

³⁹ Mevlânâ, *Mesnevî*, 4/289, by. 3625-3626.

⁴⁰ Mevlânâ, *Mesnevî*, 2/58, by. 767; a.m.f., *Mesnevî*, 6/376, by. 4724-4727.

⁴¹ Mevlânâ, *Mesnevî*, 3/101, by. 1253.

⁴² Mevlânâ, *Mesnevî*, 3/87, by. 1088-1089.

⁴³ Mevlânâ, *Mesnevî*, 4/223, by. 2774-2777.

⁴⁴ Mevlânâ, *Mesnevî*, 4/203, by. 2511-2513.

nip yumuşadığı da olur. Bu aslında Firavun'un kibir ve inadının küçümsenecek bir boyutta olduğunu değil, Musa'nın sözünün son derecede güzel ve etkili olduğunu gösterir. Ne var ki "huyu kinden ibaret olan Hâmân," kendisine danışan Firavun'u, birkaç ayartıcı sözle eski yoluna çekmekte zorlanmaz. "Güzel sözlü Kelim'in yüz gün uğraşıp yaptığını o bir anda yıkar gider!"⁴⁵ Firavun, Musa'nın sunduğu "devlet lokması"nı Hâmân yüzünden geri çevirir.⁴⁶ Firavun'u etkilemek Hâmân için hiç zor olmaz, çünkü ikisi de "cehennem cinsinden"dir.⁴⁷ Anlaşılabacağı üzere, Firavun'un tek talihsizliği kendi kötülüğü değildir, vezirinin Hâmân olması da onun için bir talihsizliktir. Eğer Süleyman'ın veziri Âsaf gibi bir veziri olsaydı, düştüğü bu kibir ve gurur çukurundan belki o zaman çıkıp kurtulabilirdi.⁴⁸ Mevlânâ, Hâmân'ı cüz'î akla yani "fesatçı akl"a, Âsaf'ı ise küllî akla;⁴⁹ bir başka yerde de teni/bedeni Firavun'a, akli ise Musa'ya benzetir.⁵⁰ Bu açıdan karşı karşıya gelenin esasında cüz'î akıl ile küllî akıl olduğu söylenebilir.

Firavun, Hz. Musa'ya bir yerde şöyle der: "Yaprak bizim elimizde.. şimdi defter de bizim hükmümüzde, divan da bizim!"⁵¹ A. Avni Konuk, burada, Firavun'un, âmir ve hâkim konumunda kendisinin bulunduğunu ve bu nedenle halka liderlik etmeye asıl layık olanın -Musa değil- kendisi olduğunu anlatmak istediğini söyler.⁵² Firavun'a göre insanların, onun hükümrانlığını kabul etmesi de bunun bir kanıtıdır. Ne var ki Musa, bu gerçeği görmek yerine, bilgisinden dolayı gurura kapılmakta ve ona karşı haddini iyiden iyiye aşmaktadır. Musa'ya bilgisinin zannettiği kadar fazla olmadığını göstermenin bir yolu vardır, o da ona karşı bütün sihirbazları toplamaktır.⁵³ Ancak bu da çare olmaz ve en sonunda o, bir sopadan başka şeyleri olmayan Musa ve Harun'a karşı, o büyük ordusuna rağmen mağlup olur.⁵⁴

Neticede Firavun, küllî akla ve vahye değil de cüz'î akla ve vehme dayandığı için mal ve mevkiyle kibir ve gurura kapılmaktan, kibir ve gurura kapıldığı için de zalim ve katil bir hükümdar olmaktan kurtulamamıştır. Bütün o mülküne rağmen Firavun, Hz. Musa gibi yanında vahiyden başka bilgisi ve kardeşinden gayrı adamı olmayan biri tarafından mağlup edilmiştir. Burada, kudret ve iktidarından başka pek bir şeyi olmayan bir hükümdarın, ilminden/vahyinden başka pek bir şeyi bulunmayan bir âlim/peygamber karşısında yenilgiye uğradığı görülmektedir. Öte yandan, bütün bunlardan o âlimin/peygamberin o hükümdarı ilmi doğrultusunda etkileyip değiştirmekte yetersiz kaldığını çıkarmak da mümkündür.

⁴⁵ Mevlânâ, *Mesnevî*, 4/102, by. 1240-1245.

⁴⁶ Mevlânâ, *Mesnevî*, 4/223, by. 2770.

⁴⁷ Mevlânâ, *Mesnevî*, 4/218, by. 2706-2707.

⁴⁸ Mevlânâ, *Mesnevî*, 4/103, by. 1249-1253.

⁴⁹ Mevlânâ, *Mesnevî*, 4/103, by. 1258.

⁵⁰ Mevlânâ, *Mesnevî*, 4/260, by. 3253-3254.

⁵¹ Mevlânâ, *Mesnevî*, 3/87, by. 1082.

⁵² Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 5/289, by. 1079.

⁵³ Mevlânâ, *Mesnevî*, 3/87, by. 1083-1085.

⁵⁴ Mevlânâ, *Mesnevî*, 3/94, by. 1067-1069. Hz. Musa'nın Firavun'la mücadelesini *Mesnevî*'de uzun uzadıya anlatan Mevlânâ, dikkatleri bu mücadelenin bâtinî veçhesine çekmeyi de ihmal etmez. Buna göre Firavun ile Musa birer semboldür; onlar, karanlık ile ışığa, zehir ile panzehre benzerler. Her ikisi de Hakk'ın emrine râm olmuşlardır. Bu konuda daha fazla bilgi için bk. Dilaver Gürer, *Fûsûsu'l-Hikem ve Mesnevî'de Peygamberlerin Öyküleri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2002), s. 215-216.

2. Süleyman'ın Kudreti

Hz. Süleyman, Yahudilik'te ve Hıristiyanlık'ta hükümdar, İslâm'da ise hükümdar-peygamber olarak kabul edilir. İslâm kaynaklarına göre Süleyman kelimesi İbrânîce kökenlidir ve 'sağlık' anlamına gelmektedir. Bu adın selâm(et) sözcüğünden geldiği, düşmanlarının ona teslim olmasından ve böylece onun da onlardan emin bulunmasından dolayı bu adın verildiği rivayet edilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de onun, Hz. Dâvud'un oğlu ve vârisi olduğu, üstün kılındığı, şükreden, sâlih, hikmet sahibi, anlayışlı bir kul olduğu haber verilmekte ve ayrıca bilgisi ve hikmeti sayesinde karmaşık sorunları dahi kolaylıkla çözmeye yeteneğinden bahsedilmektedir.⁵⁵

Hz. Süleyman'ı *Mesnevî*'de büyüleyici bir kudrete sahip bir hükümdar olarak görürüz. Mevlânâ, bu göz alıcı kudreti şöyle bir hikâyeyle anlatır: Sebe melikesi Belkıs, Süleyman'a, hediye olarak kırk katır yükü altın kerpiç gönderir. Hediyeyi getirenler, sarayın meydanına girdiklerinde, zeminin tamamen halis altınla döşenmiş olduğunu görür ve afallarlar. Kırk konaklık yol aldıktan sonra da gördükleri altından başka bir şey değildir. Getirdikleri hediyeden utanmaya, Süleyman'a altın hediye etmenin aptallık olduğunu düşünmeye başlarlar.⁵⁶ Korktukları başlarına gelir; gerçekten de Süleyman, hediyeleri görünce gülmekten kendini alamaz ve "Ben, bana hediye verin demedim; hediyeye layık olun dedim," der.⁵⁷

Anlaşılabileceği üzere Hz. Süleyman, Belkıs'tan, kendisine hediyeler sunmasını değil, hediyelere liyakat kazanmasını istemektedir. Bu hediyeler ancak gönülle erişilebilen hediyelerdir. Süleyman şöyle der: "Ey utanan elçiler, geri dönün.. altın sizin olsun; bana gönül getirin, gönül!"⁵⁸ Onlar Süleyman'a gönüllerini sunmaları ki o da onları Allah'tan aldığı bilgilerle aydınlatabilsin. Belkıs'ın gönderdiği o tonlarca altını böylece reddettikten sonra o, elçilerden, kendisinin, altını -altının- yaratıcısından elde ettiğini, dolayısıyla altına hiç mi hiç tamah etmediğini Belkıs'a bildirmelerini buyurur.⁵⁹ O, Süleyman'dır; onun, onlardan mal mülk istemesi düşünülemez; istediği tek bir şey vardır, o da onları helâk olmaktan kurtarmaktır. Onları helâke götüren ise mal mülkün esîri olmalarıdır. Eğer mal mülke gerçekten sahip olsalardı, onun esîri olmaz ve böylece helâk olmaktan kurtulurlardı.⁶⁰ Bu düşünce, şu ünlü sûfi sözle kısmen çelişiyor gibidir: "Tasavvuf senin hiçbir şeye mâlik olmaman ve hiçbir şeyin de sana mâlik olmamasıdır."⁶¹ Zira orada Belkıs ve adamlarının bir şeylere mâlik olmaları değil, mâlik olduklarının esîri olmaları yerilip kınanmaktadır. Öte yandan, Belkıs'ın bir sûfi olmadığı ve Mevlânâ'nın bir melike ile kâmil bir sûfiyi aynı ölçütlerle değerlendirmeyeceği söylenebilir. Ancak ka-

⁵⁵ Ömer Faruk Harman, "Süleyman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/56, 59.

⁵⁶ Mevlânâ, *Mesnevî*, 4/46, by. 563.

⁵⁷ Mevlânâ, *Mesnevî*, 4/47, by. 574.

⁵⁸ Mevlânâ, *Mesnevî*, 4/50, by. 613.

⁵⁹ Mevlânâ, *Mesnevî*, 4/54, by. 654.

⁶⁰ Mevlânâ, *Mesnevî*, 4/53, by. 649.

⁶¹ Ebû Nasr Serrâc, *el-Lüma'*, thk. Abdülhalîm Mahmud - Tâhâ Abdülbâkî Sürûr (Mısır: Dâru'l-Kütübî'l-Hadîse, 1380), s. 45.

naatimizce onun, Belkıs'a değilse bile Hz. Süleyman'a tasavvufî bir nazarla bakmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Hücvârî (ö. 465/1072 [?]), Kur'ân'da Hz. Süleyman'ın, fakr ve sabrıyla öne çıkan Hz. Eyyûb gibi "O ne iyi bir kuldur!"⁶² diye övülmesinden hareketle, asil övgüye değer fakirliğin insanın iç dünyasında meydana geldiğine dikkat çeker.⁶³ Her sûfî gibi Mevlânâ da insan için asıl olanın kalp olduğunu vurgular. Dolayısıyla Süleyman gibi biri bile mülkü ve kudretiyle değil, esasen kalbiyle büyük ve ihtisamlıdır: "Balık satıcılığı yapmışsa bundan ne ziyan gelmiş Süleyman'a? Şeytan mülk, saltanat sahibi olmuşsa ne çıkar, gene şeytandır, gene şeytan."⁶⁴

Mevlânâ'ya göre Hz. Süleyman, "Mal mülk sevgisini gönülden sürüp çıkardı-ğındandır ki" "ancak yoksul adını takındı."⁶⁵ Burada Süleyman'ın zühd ve tasavvufuna dikkat çekilmektedir. Nitekim *Mesnevî*'de Süleyman, saltanatı şerrinden sakınılması gereken belâli bir iş olarak gören ve onu başkalarına vermemesi için Rab-bine dua eden biri olarak karşımıza çıkar.⁶⁶ Mevlânâ, onun, böyle bir duayı, hasedinden değil saltanatla sayısız zarar ve tehlike gördüğünden ettiğini belirtir. Ona göre saltanatla birlikte gelen can kaygısını ve baş korkusunu aşmak için "Süleyman [gibi] himmetli birisi gerektir." Kaldı ki "o saltanatın dalgası" Süleyman'ın bile nefesini tıkamakta ve bu da onun saltanat sahiplerine acımasına yol açmaktadır. Öte yandan o, Rabbinden, böyle bir saltanatı kemâl sahibi olanlardan esirgememesini de istemekte ve duasını şu şekilde sürdürmektedir:

"Bu saltanatı, kerem edip kime verir, kime başlıyorsan Süleyman odur, o da benim.

*O 'benden sonra kimseye verme' hükmüne dâhil değildir; benimledir. Hattâ benimle ne demek? O kişi, dâvâsız, nizâsız benim."*⁶⁷

Dolayısıyla, bir sûfî olarak Mevlânâ'nın, dünyevî saltanatı mutlak biçimde reddetmediği, yani maddî zenginliğin –başkaları için değil– kemâl sahipleri için dinî açıdan herhangi bir tehlike barındırmadığı kanaatini taşıdığı söylenebilir. Nitekim o, "Dünya nedir? Tanrı'dan gafil olmaktır. Kumaş, para, ölçüp tartarak ticaret etmek ve kadın dünya değildir," der.⁶⁸ Buna göre dince yerilen dünya, mülkün kendisi değil, hırs ve ihtirasla istendiği için Allah'tan gafil bırakan –mülk de dâhil– her şeydir.

Mevlânâ'ya göre Süleyman, sadece bir melik değil aynı zamanda âlim bir kişidir ve bilgisi mülkünün adeta ruhudur. O şöyle der: "Bilgi [ilm], Süleyman mülkünün hâtemidir; bütün âlem cesettir, ilim candır."⁶⁹ A. Avni Konuk bunu şöyle açıklar: "Süleyman (a.s.) kendisine Hakk'ın ihsanı olan bir mühür ile mülk-i âlemi nasıl

⁶² Sâd 38/30, 44.

⁶³ Ali b. Osman Cüllâbî Hücvârî, *Keşfü'l-mahcûb*, thk. Merhum Mağfur Semberûr - Valentin Zhukovski (Leningrad: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Bilimler Evi Matbaası, 1344), s. 27-28.

⁶⁴ Celâleddîn-i Rûmî Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, çev. Abdülbâki Gölpinarlı (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2022), 4/53, by. 395.

⁶⁵ Mevlânâ, *Mesnevî*, 1/79, by. 986.

⁶⁶ Mevlânâ burada Sâd 38/35'e atıf yapmaktadır.

⁶⁷ Mevlânâ, *Mesnevî*, 1/209-210, by. 2604-2614.

⁶⁸ Mevlânâ, *Mesnevî*, 1/79, by. 983; Derya Örs, "Mevlânâ'da Dünya Kavramı", *Mevlânâ Araştırmaları -1*, ed. Adnan Karaismailoğlu (Ankara: Akçağ Yayınları, 2007), s. 254-268.

⁶⁹ Mevlânâ, *Mesnevî*, 1/83, by. 1030.

teshîr etmiş [emri altına almış] ise bu âlim dahi gürûh-ı cühelâyı ve suver-i âlemi, ilim kuvveti ile öylece teshîr eder. Ve cân surette nasıl tasarruf ederse, ilim dahi bütün âlemin suretlerinde öyle tasarruf eder.”⁷⁰ İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) de *Fusûsu'l-hikem* adlı eserinin Hz. Süleyman'ı ele aldığı bölümünde Mevlânâ'nın bu sözüne benzer bir söz sarf eder: "Süleyman (a.s.) bu marifetten gaip değildi. Bilakis o [marifet] öyle bir mülktür ki ondan [Süleyman'dan] sonra hiç kimse şahadet âleminde onunla 'zuhûr'a layık olmamıştır.”⁷¹ Ayrıca İbnü'l-Arabî'nin, "Süleyman Fassi"nda, Mevlânâ'nın yaklaşımına benzer biçimde, Hz. Süleyman'ın kudret ve iktidarından daha fazla ilim ve marifetine dikkat çektiği görülmektedir.⁷²

Mevlânâ'nın en çok etkilendiği isimlerden biri olan Ferîdüddîn Attâr (ö. 618/1221) da *Mantıku't-tayr*'nda hüthüt kuşunun dilinden Süleyman'ın ilim ve marifetine işaret eder: "Süleyman'la yoldaş olmuş, bu âlemi bir hayli dönüp dolaşmışım. / Bu suretle padişahımı (Simurg/Cenâb-ı Hak) tanımış bilmişim, ama huzuruna yapayalnız nasıl gideyim? Kudretim yok ki!"⁷³ Süleyman'ın, hüthüt kuşuyla Belkıs'a mektup göndermesi⁷⁴ ve onu dine davet etmesi, hatta bunun için Belkıs'ı tehditte bulunması ve ondan acele etmesini istemesi,⁷⁵ kezâ sonunda onu doğru yola irşatta muvaffak olması ve böylece gönlünü kendi gönlüne yaklaştırması⁷⁶ da bu açıdan değerlendirilebilir.

Bu tutumunda Hz. Süleyman'ın sadece kudretini değil, ilmini de görmekteyiz. Eğer o, Belkıs'ı, Allah'ın dinine değil de -tipik bir hükümdar gibi- hükmü altına girmeye çağırıyorsa, işte o takdirde onun Mevlânâ'nın anladığı mânâda ilminden söz edilemezdi. Oysa burada Süleyman, Belkıs'ı imana davet etmekte ve bunu da sırf Allah'ın rızasını kazanmak için yapmaktadır. Şu halde Süleyman'ın bilgisinin, mülkünü tamamladığını ve böylece kudretini bir fani için düşünülebilecek en ileri boyutlara taşıdığını söyleyebiliriz.

Süleyman, *Mesnevî*'de, kuşlarla gayet fasih biçimde konuşup anlaşılabilir biri olarak da karşımıza çıkmaktadır.⁷⁷ Bu konuşma, Mevlânâ'ya göre ağız ve boğazla yapılabilecek bir konuşma değildir. Kuşların seslerini taklit eden insanlar vardır, ne var ki onların o seslerdeki mânâdan haberleri yoktur. "Kuşdilini, ancak bakışı hoş Süleyman bilir."⁷⁸ Şeytan da tahta oturup saltanat sürer, hatta geniş bir hîle bilgisine sahiptir. "Fakat 'Biz ona kuşdilini öğrettik' sırrına mazhar değildir." Mevlânâ bu sırrı şöyle açıklar: "Sen 'Min ledün' kuşlarını görmemişsin. Artık o hava kuşlarına bak da onlardan anla."⁷⁹ O, söz konusu özelliğe, Süleyman'ın ağızından da işaret eder: "Bana gayb aleminden eşi görülmedik hediyeler gelmekte.. öyle hedi-

⁷⁰ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, 1/329, by. 1044.

⁷¹ İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-hikem*, s. 152.

⁷² İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-hikem*, s. 151, 156, 157, 158.

⁷³ Ferîdüddîn Attâr, *Mantık al-Tayr*, çev. Abdülbâki Gölpinarlı (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2022), s. 48, by. 709-710.

⁷⁴ Mevlânâ, *Mesnevî*, 2/123, by. 1602.

⁷⁵ Mevlânâ, *Mesnevî*, 4/59, by. 718; 4/64, 718; 4/67, 812; 4/70, 845.

⁷⁶ Mevlânâ, *Mesnevî*, 4/72, by. 870.

⁷⁷ Mevlânâ, *Mesnevî*, 1/97, by. 1204.

⁷⁸ Mevlânâ, *Mesnevî*, 5/120, by. 1441-1442.

⁷⁹ Mevlânâ, *Mesnevî*, 6/319, by. 4012-4015.

yeler ki insan, onları istemeye niyetlense aklına bile getiremez!"⁸⁰

Hız. Süleyman'ın, dışından yani malı ve mülkünden değil de içinden yani gönül ve bilgisinden kaynaklanan yetkinliği bu kadarla sınırlı değildir; Mevlânâ, Süleyman'ı, rüzgâra bile hükmedecek kadar yetkin biri olarak tasvir eder.⁸¹ Ad kavmini kırıp geçiren kasırganın dahi Süleyman'a hamallık ettiğini, onu sırtında taşıdığını söyler. Hatta kasırganın ona sadece hamallık değil, casusluk da yaptığını, en uzaktaki sözleri bile taşıdığını belirtir.⁸²

İlim ve kudretteki yetkinlikten olsa gerektir ki Süleyman, Mevlânâ için büyüklük ve ululuğun simgesi gibidir. Sözgelimi o, bir beyitte, gönlün ululukta bir Süleyman olduğunu söyler.⁸³ Başka birinde, "Karınca Süleymanlık dilerse onun bu dileğini hor görme, himmetine bak!"⁸⁴ diyerek, Süleyman'ın o istisnai ululuğundan örnek bir nitelik olarak bahseder. "[...] neden sence ten Süleyman gibi oluyor da fikir karınca gibi?"⁸⁵ diye sorarken de, birisinin karıncanın ayağını dahi görebildiği halde Süleyman'ı göremeyişinden bahsederken⁸⁶ de vurgulanan, onun büyüklük ve ululuğudur.

Mevlânâ, Süleyman adını, Ferîdüddîn Attâr'ın Sîmurg'una benzer biçimde Cenâb-ı Hak için kullanır:

"Nerde olursanız olun, yüzünüzü o tarafa dönün. O Süleyman, sizi kendine tevaccühten menetmedi ki.

*Fakat kör kuşlarınız terbiyeden hayli uzağız. O Süleyman'ı bir an bile tanımadık gittit!*⁸⁷

Hulâsa Süleyman denizdir, biz kuşlara benzeriz. Ebede kadar Süleyman'da seyredip duruyoruz."⁸⁸

Bu kullanım *Dîvân-ı Kebîr*'de de görülür: "Ey Süleyman, ey padişah, ey lütuf sahibi, lütuf bile senin sayende yücelir; senin incine sedef canlardır, senin bahçende ottur gönüller."⁸⁹

Mescid-i Aksâ'nın yapımına Süleyman'dan önce babası Davut Peygamber niyetlenir. Fakat Tanrı buna izin vermez. Sebebi ise Davut'un birbirinden güzel nağme ve ilahileriyle birçok kişiyi canından etmiş olmasıdır.⁹⁰ Mescid-i Aksâ'nın yapımı için seçilen kişi Süleyman'dan başkası değildir. Belkıs'ın kavmi namaz kılmaya geldiğinde Süleyman'a Mescid-i Aksâ'nın yapımına başlaması emredilir. Süleyman, Mescid'in inşasına başlayınca sadece insanlar değil, cinler de işe koyulur.⁹¹ Dikkate değer bir diğer husus, Süleyman'ın Mescid-i Aksâ'yı inşa ederken sergilediği tu-

⁸⁰ Mevlânâ, *Mesnevî*, 4/47, by. 575.

⁸¹ Mevlânâ, *Mesnevî*, 1/77, by. 959, 963.

⁸² Mevlânâ, *Mesnevî*, 6/210, by. 2660-2664.

⁸³ Mevlânâ, *Mesnevî*, 1/286, by. 3578.

⁸⁴ Mevlânâ, *Mesnevî*, 3/117, by. 1448.

⁸⁵ Mevlânâ, *Mesnevî*, 2/79, by. 1037.

⁸⁶ Mevlânâ, *Mesnevî*, 3/212, by. 2609.

⁸⁷ Mevlânâ, *Mesnevî*, 2/287-288, by. 3745-3746.

⁸⁸ Mevlânâ, *Mesnevî*, 2/290, by. 3780-3783.

⁸⁹ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 1/47, by. 347.

⁹⁰ Mevlânâ, *Mesnevî*, 4/32, by. 388-394.

⁹¹ Mevlânâ, *Mesnevî*, 4/91, by. 1113; a.mlf., *Mesnevî*, 4/39, by. 481.

tumdur:

“Gâh sözle, gâh nağmeyle, sazla, gâh işle, yani rükû ederek yahut namaz kılarak halka öğüt verirdi.

İşle olan öğüt, halkı daha ziyade çeker.. çünkü bu öğüdü sağrıların bile can kulakları duyar!

Sonra bu öğütte emîrlik vehmi de az olur... bu yüzden halka adamakıllı tesir eder!”⁹²

Süleyman’ın adaletini de –yukarıdan beri sözünü ettiğimiz– kudret ve bilgisinden ayrı değerlendirmek mümkün değildir. Onunki öyle bir adalettir ki bir sivrisinek bile onun huzuruna varıp rüzgârdan davacı olabilir. Bu hikâyeye göre sivrisinek, “Sen, kudret derecelerinin en sonuna varmışsın.. biz, acizliğin, zavallılığın son derecesine varmışız!” diyerek ondan hak talebinde bulunur.⁹³ Ne var ki Süleyman, sadece sivrisineği dinlemenin âdil olmayacağını, rüzgârın da dinlenmesi gerektiğini ve bunun için de mahkemenin kurulması lazım geldiğini söyler. O, adalette son derece hassastır, zira bu ona Hakk’ın emridir:

“Tanrı bana dedi ki: Ey adalet sahibi, hasmı da hazır olmadıkça kimsenin şikâyetini dinleme.

İki hasım da hazır olmazsa hâkim, hak hangisindedir, bilemez.”⁹⁴

Süleyman, ülkesinde, adaleti ve barışı hâkim kılan bir hükümdardır.⁹⁵ Onun sarayı, asıl değerini, ihtişamından değil, adaletin bolca dağıtıldığı bir merci olmasından almaktadır.⁹⁶ Mevlânâ, Süleyman’ın ağzından onu şöyle anlatır:

“Bizim zamanımızda zalim nerde? Şaşılacak şey.. nasıl oluyor da hapsedilmemiş, nasıl oluyor da bizim zindanımızda değil?

Bizim doğduğumuz gün zulüm öldü.. kimdir bizim zamanımızda zulmeden?”⁹⁷

Mevlânâ’da Süleyman, –Firavun’un tam tersine– hilekârlıktan uzak olmanın⁹⁸ yanı sıra, insanlar arasındaki ihtilaf ve çekişmelere son vererek ülkesinde birlik ve beraberliği sağlayan bir hükümdar-peygamberdir. Mevlânâ, *Mesnevî*’de, birbirinin ne dediğini anlamayan dört kişinin üzüm için nasıl kavgaya tutuştuklarını anlatır. Adamın biri, bir gün bu dört kişiye bir dirhem verir. Birisi, bu parayı “engûr” a vereceğini söyler; Arap olan “Ben ‘inep’ isterim herif, engûr istemem,” diyerek ona karşı koyar; Türk, paranın kendisine ait olduğunu, dolayısıyla onunla “inep” değil “üzüm” alacağını belirtir; Rum ise kendisinin “istafil”i arzuladığını ve bu yüzden o parayla istafil almanın daha uygun olacağını söyler. “Bilgisizlikle dolu, bilgiden boş” bu adamlar, çok geçmeden kavgaya tutuşur ve ahmaklıklarından birbirlerini yumruklamaya başlarlar. Oysa orada “sır sahibi, yüzlerce dil bilir, kadri yüce birisi” olsaydı, onları uzlaştırır ve böylece kavganın önüne geçebilirdi. O, bir

⁹² Mevlânâ, *Mesnevî*, 4/40, by. 484-486.

⁹³ Mevlânâ, *Mesnevî*, 3/379, by. 4624.

⁹⁴ Mevlânâ, *Mesnevî*, 3/381, by. 4647-4648.

⁹⁵ Mevlânâ, *Mesnevî*, 2/285, by. 3707.

⁹⁶ Mevlânâ, *Mesnevî*, 1/77, by. 956.

⁹⁷ Mevlânâ, *Mesnevî*, 3/380, by. 4634-4635.

⁹⁸ Mevlânâ, *Mesnevî*, 4/94, by. 1150.

tek dirhemle onlara hepsinin isteğinin yerine getirilebileceğini gösterir ve sonunda dört düşman da uzlaşır, birliğe ulaşır ve bir olurdu. Onun sözü, onlarınki gibi nifak ve savaşa neden olmaz, tam tersine barış ve birliğin yolunu açardı. Süleyman'ın sözü de işte böyledir. O, Tanrı tecellisine uğramış ve bütün kuşların dilini öğrenmiştir. Bu sayede adaleti hâkim kılmış ve çatışmalara son vermiştir. O kadar ki o devirde güvercin doğandan, koyun da kurttan yana güvende olmuştur.⁹⁹ Mevlânâ'ya göre aynı dili konuşmak, insanların birbirlerine yabancı gibi davranmalarına engel değildir. O yüzden "dil birliğinden" ziyade "gönül birliği" gerektir. "Gönülden sözsüz, işaretimsiz, yazısız yüz binlerce tercüman zuhur eder."¹⁰⁰ Kısacası, "manevi dilleri bilen Süleyman gelmedikçe bu ikilik kalkmaz."¹⁰¹ Bu özelliği de Süleyman'ın o göz alıcı kudret ve bilgisinin bir tezahürü olarak okunabilir.

Şu halde bir hükümdar olarak Süleyman'ın sahip olduğu kudrete pek bir değer atfetmediği, ama onun bu kudreti tamamen reddedip onsuz bir hayat sürmeye de kalkışmadığı söylenebilir. Öte yandan, o sınırsız mülkün sınırsız bir ilahî bilgiyle taçlandığı ve bu sayede onun elinden iyilik ve adaletten başka bir şey gelmediği anlaşılmaktadır. Mevlânâ'da o, iyi ve âdil bir hükümdardır. Eğer derin bir ilme sahip olmasaydı, iyi ve âdil bir hükümdar da olamayacaktı.

Sonuç

Kur'ân-ı Kerîm'in çizdiği genel tabloda hem Firavun hem de Hz. Süleyman, kudret ve iktidarıyla öne çıkan tarihî şahsiyetler olarak yer alır. Ne var ki onların sahip oldukları kudret ve iktidar nitelikçe birbirinden bütünüyle farklıdır. Gazâlî'nin yaklaşımında Süleyman'ın kudreti ilahî bilgiyle desteklenmiş bir kudretken, Firavun'unki böyle bir destekten yoksun olduğu için kötülüğe hizmet eden bir güçtür. Bu bakımdan Mevlânâ'nın *Mesnevî'sinde* Süleyman hakikî kemâlin, Firavun ise vehmî kemâlin timsalidir.

Mevlânâ'ya göre kudret ile ilim eşit değerinde nitelikler değildir. Onun, Süleyman'ın ilmini kudretinden daha fazla vurguladığı görülmektedir. Mülkü onun zahirî yönünü, ilmi ise batınî yönünü oluşturmaktadır. Hz. Süleyman için kudret yardımcı bir unsurdur; bilgisiyse insanları Hakk'a ulaştırırken kullandığı bir araçtan ibarettir.

Anlaşılan o ki bir sūfî olarak Mevlânâ'nın, mülk ve kudreti tamamen reddettiği söylenemez. Ona göre mülk ve kudrete bilgi de eşlik etmelidir, ancak bu bilginin Cenâb-ı Hak'tan gelmesi gerekmektedir. Böyle bir bilgiye sahip bir hükümdar, ancak kulluk, adalet ve muvaffakiyetle temayüz eder. Başka türden bir bilgiyle mülk ve kudretin tehlikelerinden korunmak imkânsız veya çok zordur. Firavun'da gördüğümüz üzere o tehlikeler kibir, zulüm ve helâktir. Aslına bakılırsa, Mevlânâ'nın kudretli hükümdarlarla ilgili bu yaklaşımı mülk ve kudrete az veya çok sahip her kişiye teşmil edilebilir.

⁹⁹ Mevlânâ, *Mesnevî*, 2/284-285, by. 3681-3702.

¹⁰⁰ Mevlânâ, *Mesnevî*, 1/97, by. 1206-1208.

¹⁰¹ Mevlânâ, *Mesnevî*, 2/287, by. 3742.

Varılan bu sonuç önemlidir, zira ondan Mevlânâ'nın zühde yaklaşımına dair de bir fikre ulaşılmaktadır. Onun için zühd, mülkü tamamen reddederek elden çıkarmaktan daha çok, ona gönülden bağlanmamak, mümkünse gönülde ona hiç yer vermemektir. Buna göre, Süleyman dünyaya mâlik olmuştur fakat dünya ona mâlik olamamıştır, denebilir. Nitekim Mevlânâ'da o, –Fıravun'un tam tersine– mala ve mevkie değer vermeyen, mülküne dinini yaymak dışında bir amaçla yaklaşmayan, bununla birlikte ülkesinde barış ve adaleti hâkim kılarak birlik ve düzeni sağlayan, halkının ebedî kurtuluşu için büyük bir mâbed yaptırmaktan geri durmayan, kısacası kulluğu ve iyiliği temel gaye edinen bir tarihî figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan onun, halkının hem dünya hem ahiret mutluluğu için çabalayan ve bunda da tam bir muvaffakiyet sağlayan bir hükümdar-peygamber olarak tasvir edildiği söylenebilir.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The authors declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Attâr, Ferîdüddîn. *Evliya Tezkireleri (Tezkiretü'l-evliyâ)*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2024.
- Attâr, Ferîdüddîn. *Mantık al-Tayr*. çev. Abdülbâki Gölpınarlı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2022.
- Can, Şefik. *Mevlâna Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1995.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 5. Basım, 2009.
- Chittick, William C. *Sûfî'nin Aşk Yolculuğu: Mevlânâ'nın Manevi Öğretisi*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2021.
- Ebû Huzâm, Enver Fuâd. *Mu'cemü'l-mustalahâtî't-tasavvuf*. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1., 1993.
- Gazâlî, Ebû Hâmid. *İhyâu ulûmî'd-dîn*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1., 2005.
- Gazâlî, Ebû Hâmid. *Kimyâ-yı saâdet*. Tahran: Şirket-i İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, 9., 1380.
- Gürer, Dilaver. *Fûsûsü'l-Hikem ve Mesnevî'de Peygamberlerin Öyküleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2002.
- Harman, Ömer Faruk. "Firavun". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Harman, Ömer Faruk. "Süleyman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Hücvîrî, Ali b. Osman Cüllâbî. *Keşfü'l-mahcûb*. ed. Merhum Mağfur Semberûr - Valentin Zhukovski. Leningrad: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Bilimler Evi Matbaası, 1344.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn. *Fusûsü'l-hikem*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-Arabî, ts.
- Karakoyunluoğlu, Ali. *İnsanın Yetkinlik Sevgisi Gazali Düşüncesinde Bilgi ve İktidar*. Çizgi Kitabevi, 2023.
- Konuk, Ahmed Avni. *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*. ed. Mustafa Tahralı. 13 Cilt. İstanbul: Kitabevi, Ts., ts.
- Mevlânâ, Celâleddîn-i Rûmî. *Divân-ı Kebîr*. çev. Abdülbâki Gölpınarlı. 8 Cilt. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4., 2022.
- Mevlânâ, Celâleddîn-i Rûmî. *Fîhi Mâ Fîh*. çev. Ahmed Avni Konuk. İstanbul: İz Yayıncılık, ts.
- Mevlânâ, Celâleddîn-i Rûmî. *Mesnevî*. çev. Veled İzbudak. 6 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 3., 1995.
- Örs, Derya. "Mevlânâ'da Dünya Kavramı". *Mevlânâ Araştırmaları -1*. ed. Adnan Karaismailoğlu. Ankara: Akçağ Yayınları, 1., 2007.
- Serrâc, Ebû Nasr. *el-Lüma'*. ed. Abdülhalîm Mahmud - Tâhâ Abdülbâkî Sürûr. Mısır: Dâru'l-Kütübî'l-Hadîse, 1380.
- Sipahioğlu, Mukadder. *Antik Mısır'da Rahip Sınıfı*. Ankara: Ankara Okulu, 2021.